

OD REDAKCJI

Z przyjemnością oddajemy do rąk Państwa kolejny, 68. już tom „Rocznika Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, nieprzerwanie ukazującego się od 1955 r. Publikowane w nim artykuły naukowe i edycje związane są przede wszystkim z dziejami naszej Biblioteki, krakowskiego ośrodka naukowego oraz szeroko rozumianego polskiego życia naukowego i kulturalnego.

Od paru lat naszą tradycją stało się prezentowanie posiadanych przez Bibliotekę rękopisów i pamiątek po twórcach ogłaszanych przez Sejm czy Senat RP patronami danego roku. Spośród patronów roku 2023 szczególnie bogato reprezentowani są w naszych zbiorach Jan Matejko, Włodzimierz Tetmajer i Wisława Szymborska, przy czym bogata spuścizna Tetmajera była przez szereg lat opisywana przez długoletniego pracownika Biblioteki, dr. Józefa Dużyka. Obecnie przedstawiamy zatem posiadane przez nas pamiątki związane z Wisławą Szymborską i Janem Matejką.

Tom otwiera dokonany przez Agnieszkę Fludę-Krokos oraz Karolinę Grodziską przegląd pamiątek po Wisławie Szymborskiej. Posiadamy w zbiorach wiele jej tomów poetyckich, których obecność w bibliotece naukowej wcale nie jest oczywista – dotyczy to zwłaszcza pierwszych tomów, wydawanych w latach 50. XX w. Mamy również włoskie wydania dzieł Szymborskiej z współoprawnymi akwarelami i kolażami Aliny Kalczyńskiej-Scheiwiller, pochodzące z jej daru. W spuściznie rękopiśmiennej znanego literata i redaktora, Witolda Zechentera, napotykamy pięć listów poetki z lat 1970–1976, wszystkie z jej wyklejankami, oraz dziewięć odręcznych dedykacji dla Zechentera. Z kolei w zbiorach Gabinetu Rycin znajduje się siedem ekslibrisów dedykowanych poetce, autorstwa wybitnych polskich twórców: Stanisława Dawskiego, Zbigniewa Osenkowskiego, Romana Muchy, Heleny Sawickiej i Czesława Wosia.

Pamiątki związane z Janem Matejką przedstawił w obszernym omówieniu Łukasz Ł u k a w s k i. Obejmują one fragmenty papierów osobistych i materiały biograficzne pochodzące z najbliższego kręgu artysty, trzy jego szkice dedykowane Teofilowi Lenartowiczowi, niedokończony życiorys Jana Matejki napisany przez jego brata Franciszka, listy Matejki pisane m.in. do redakcji „Kłosów” i do Stanisława Tomkowicza, fragmenty korespondencji różnych przedstawicieli świata nauki i kultury dotyczące Matejki, fotografie artysty i jego dzieł, szkice biograficzne i notaty naukowe jego dotyczące, wreszcie liczne karty pocztowe i wycinki prasowe, m.in. ze zbiorów ks. Jana Fijałka, Mariana Tyrowicza i Witolda Zechentera. Pochodzące z różnych spuścizn dokumenty w różnym czasie

trafiały do naszej Biblioteki, stanowią jednak mimo swej niejednorodności i fragmentaryczności ważne źródła do biografii wielkiego twórcy.

W niniejszym tomie znalazły się dwa teksty przypominające postać ostatniego przed wybuchem II wojny dyrektora ówczesnej Biblioteki PAU Karola Piotrowicza (1898–1940), wybitnego historyka, znawcy źródeł i działacza środowiska historycznego. Powołany do wojska latem 1939 r., dostał się do niewoli sowieckiej. Więziony w Starobielsku, został zamordowany w Charkowie. I tak Marcin K l e m e n s k i przygotował edycję listów Piotrowicza do prof. Władysława Semkowicza, znajdujących się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej, pisanych w latach 1926–1938. Szczególnym walorem tej korespondencji jest fakt, że obu uczonych łączyły zarówno pasje zawodowe, jak i późniejszy związek rodzinny: w 1926 r. żoną Piotrowicza została bowiem Stanisława Semkowiczówna. Ich córka z kolei poślubiła znakomitego historyka starożytności, również profesora UJ, Józefa Wolskiego. W rodzinie przetrwała żywa i gorąca pamięć o tragicznie zmarłym uczonym, którą kultywują Teresa i Elżbieta Wolskie, przechowujące z pietyzmem część rodzinnych papierów. Odnaleziony wśród nich żartobliwy tekst – gazetka z okazji imienin dyrektora Karola Piotrowicza, skomponowany przez zespół jego podwładnych z okazji imienin 4 listopada 1938 r., to niebanalny przykład toczącego się w Bibliotece życia kulturalnego i towarzyskiego. Edycji gazetki dokonała Karolina G r o d z i s k a.

Dział ARTYKUŁY I EDYCJE otwiera tekst Karoliny T a r g o s z. Autorka w interesujący sposób zestawiała dwie wybitne osobowości, które wprawdzie różniły się od siebie zarówno korzeniami, jak i miejscem, trybem życia czy polem działań, jednak łączyła je uprawiana z upodobaniem sztuka epistolograficzna. Francuską markizę, znaną jako Marie de Sévigné, oraz polskiego wodza i polityka, wreszcie króla Jana III Sobieskiego łączą niemal identyczne daty życia (oboje zmarli w 1696 r.), jak też autorstwo świetnych listów, pisanych do ich najbliższych, bardzo kochanych osób: córki pani de Sévigné i żony polskiego króla. Te dwie spuścizny epistolograficzne różnią się objętością (pani markiza miała zdecydowanie więcej wolnego czasu na uprawianie korespondencji!), jest w nich jednak sporo cech wspólnych: ogromne uczucie do adresatek, tęsknota, troska o ich zdrowie, zalecane kuracje i wyjazdy do wód. To interesujące, a nieoczywiste zestawienie dwóch spuścizn daje ciekawy wgląd w życie umysłowe i prywatne tamtej epoki. Z kolei Piotr T y l u s przedstawia efekt wieloletniej pracy nad zasobem rękopiśmiennym Biblioteki Jagiellońskiej, w którym wyszukano blisko 100 oprawnych rękopisów francuskich, niektóre zawierające po kilkadziesiąt pojedynczych dokumentów. Wśród nich Autor wyodrębnił teksty polskich autorów napisane w języku francuskim, teksty autorów francuskich traktowane jako materiał do ćwiczeń w pisaniu oraz dokumenty związane z historią Polski. Wszystkie one są dowodami na popularność i powszechność języka francuskiego w kręgach kultury polskiej.

Dwa zamieszczone w tegorocznym tomie teksty prowadzą nas do Egiptu w XIX w. Joachim Ś l i w a przywołuje pierwsze zetknięcie z Egiptem genialnego

lingwisty, Jeana-François Champolliona (1790–1832), który w 1822 r. jako pierwszy odczytał hieroglify na słynnym kamieniu z Rosetty i tym samym umożliwił zrozumienie podstaw systemu fonetycznego oraz rolę ideogramów stosowanych w tekstach hieroglificznych, co dało początek egiptologii. Kraj swoich badań odwiedził tylko raz, jako uczestnik francusko-toskańskiej ekspedycji (sierpień 1828 – listopad 1829), której celem nie było prowadzenie wykopalisk, lecz zwiedzanie, wykonywanie rysunków i pozyskiwanie obiektów do zbiorów; były wśród nich całe sarkofagi i mumie, a nawet barbarzyńsko wycięte z grobowca Setiego I piękne reliefy. Trasa podróży wiodła Nilem od Sais i Kairu aż po Asuan i Abu Simbel. Obecnie dzięki J. Śliwie otrzymujemy edycję listu Champolliona do jego brata Jacques’a Josepha z 29 sierpnia 1828 r., pisanego w chwili ważnego momentu przybycia do „ziemi egipskiej, której tak długo wyglądał” i którą po przybyciu ucałował.

Czasów o kilka dekad późniejszych, bo lat 1864 i 1879, dotyczy edycja dokonana przez Bernadetę Wilk. Dzięki niej możemy spojrzeć na Egipt oczami wybitnego polskiego zoologa, entomologa i nauczyciela Antoniego Wagi (1799–1890), dodajmy – członka Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W zasobach rękopiśmiennych naszej Biblioteki odnajdujemy szereg dotyczących go materiałów, jednak prawdziwym skarbem są niepublikowane dotąd „Dzienniki podróży”, przechowywane w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Wyprawy do Egiptu uczony odbył dwukrotnie i – co budzi szacunek – w dość późnym wieku: jako 65-latek w 1864 r. oraz jako 80-latek w 1879 r. Organizowane były przez przedstawicieli rodziny Branickich, kolekcjonerów, donatorów i miłośników sztuki, a cele wyjazdu były przede wszystkim badawcze, chodziło jednak nie tyle o archeologię, ile o pozyskiwanie okazów do Gabinetu Zoologicznego w Warszawie. Oba fragmenty „Dziennika podróży” Antoniego Wagi, choć lapidarne, stanowią jednak nader interesujące źródło.

O politycznym i społecznym życiu polskiej emigracji, tej politycznej i tej za chlebem, pisze w niniejszym tomie dwoje autorów. I tak Ewelina Tarkowska, kontynuując swoje badania nad dziejami Wielkiej Emigracji, na podstawie francuskich archiwaliów znajdujących się w Nantes, Vannes, Saint-Brieuc i Vincennes, przedstawia stosunkowo mało znany epizod starań o utworzenie latem 1833 r. polskiego legionu, liczącego ponad 1600 osób, mającego za zadanie poprzeć Pedra, cesarza niepodległej Brazylii i ojca małoletniej królowej Marii, w walkach z jego młodszym bratem, regentem Miguelem. Zamyśl utworzenia tej jednostki był dziełem generała Józefa Bema, popierał go książę Adam Jerzy Czartoryski, był on też na rękę władzom francuskim, które nie musiałyby utrzymywać polskich uchodźców, jednak projekt wywołał liczne kontrowersje, był niezwykle trudny do zrealizowania, a obietnice Portugalczyków okazały się płonne. Niepowodzenie tej inicjatywy to również ważny fragment biografii samego generała Bema, który w rezultacie na dłuższy czas, do 1848 r., odsunął się od polityki. Z kolei Krzysztof Ziomek w obszernym artykule dotyczącym literatury na łamach prasy polonijnej w Brazylii w latach 1892–1920 przedstawił

obecność dzieł literackich w czasopismach wydawanych przez diasporę polską oraz poddał analizie funkcje, jakie miały one spełniać i z jakim odbiorem się spotkały. Badania oparł na następujących tytułach: „Gazeta Polska w Brazylii”, „Polak w Brazylii”, „Niwa”, „Kolonista Polski”, „Pobudka”, „Człowiek Leśny” oraz „Tygodnik Związkowy”, dowodząc, że beletrystyka ukazująca się w poszczególnych periodykach mogła być wyrazem światopoglądu czasopisma.

Tradycyjnie nie brak w „Roczniku” cracovianów. O dalekich, egzotycznych podróżach do Egiptu była już mowa, warto jednak zwrócić uwagę na podróże niedalekie, bardziej swojskie, stanowiące dużą atrakcję dla odbywających je osób. Bożena Lesiak-Przybył przedstawia dwa wakacyjne wyjazdy „do wód”, opisane przez krakowską pamiętnikarkę Aleksandrę Czechównę, która w 1875 r. odwiedziła Iwonicz, a w 1880 r. Szczawnicę. Oba opisy pochodzą z niepublikowanego dotąd, imponującego „Dziennika”, prowadzonego przez Czechównę przez kilkadziesiąt lat i stanowiącego skarbnicę wiadomości o Krakowie, jego życiu kulturalnym i naukowym, a przechowywanego w zasobach Archiwum Narodowego w Krakowie. Kolejne cracovianum wiąże się z zasłużoną krakowską rodziną Bartynowskich. Krystyna Pałowska, kontynuując badania nad spuścizną swojego przodka – pradziadka Władysława Bartynowskiego (1832–1918), tym razem prezentuje temat tzw. tek Bartynowskiego – tworzonych w celu przedstawienia ikonografii królów, zbroi i wojska polskiego, a wydanych w 1908 r. w formie trzech woluminów zawierających 173 tablice. Wśród licznych pasji kolekcjonerskich pomysłodawcy i wydawcy tego dzieła znajdowała się także grafika, będąca podstawą opracowania. Wykorzystując technikę powielania nazwaną od jego nazwiska bartynotypią, wykonał on kopie grafik i zamieścił je w tekstach zatytułowanych: Portrety (50 tablic, 124 wizerunki Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Henryka Walezego, Stefana Batorego i Anny Jagiellonki), Broń (43 tablice, 130 obiektów), Wojsko (77 tablic). K. Pałowska porusza także kwestię przypisania sobie autorstwa tek przez Karola Wawrosza i kontrowersje z tym związane.

Część złożoną z artykułów i edycji zamyka tekst M. Klemenskiego, zawierający opis nabytków rękopiśmiennych opracowanych w latach 2013–2018 – w sumie 1584 jednostek, ujętych pod numerami sygnatur 12 992–14 576. Teksty poświęcone wpływowi bibliotecznym, w grupę których wpisuje się ten artykuł, to nie tylko informacja o wzroście liczby gromadzonych jednostek, lecz także forma podziękowań dla darczyńców, bez których powiększanie zasobów nie byłoby możliwe.

* * *

Dział KRONIKA otwiera coroczne Sprawozdanie z działalności Biblioteki, obejmujące okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2022 r., opracowane przez Monikę Graczyk.

Tom uzupełniają sprawozdanie i recenzja. M. K l e m e n s k i, uczestnik Spotkań Archiwoznawczych zatytułowanych: *Zbiory, kolekcje w archiwach i poza archiwami*, relacjonuje przebieg obrad czwartego już spotkania poświęconego tej problematyce. Z kolei K. Z i o m e k recenzuje specjalny numer czasopisma „Mówią Wieki” zatytułowany *Historia Polski i Brazylii / História da Polónia e do Brasil*, zwracając uwagę na powody wydania tegoż numeru: stu pięćdziesięciolecie rozpoczęcia zorganizowanego osadnictwa polskiego w Brazylii (2019–2021), stulecie nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Brazylią a odrodzoną Rzeczpospolitą (2020) i dwustulecie mitu założycielskiego niepodległej Brazylii (2022).

Dopełnieniem jest wspomnienie K. Grodziskiej, która przypomniała wydarzenia z 1983 r., kiedy to po uzyskaniu nowych pomieszczeń dla ówczesnego Działu Zbiorów Graficznych Biblioteki PAN w Krakowie możliwe stało się przygotowywanie (na pożyczanym z Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu sprzęcie, gdyż własnego nie posiadaliśmy) własnych ekspozycji grafiki. Pierwszą z nich, według scenariusza Marii Macharskiej, otwarto 27 listopada 1983 r., w dniu Walnego Zgromadzenia Oddziału PAN w Krakowie. Na wystawie przedstawiono arcydzieła Albrechta Dürera, w tym tzw. sztychy mistrzowskie i wielkie cykle: *Życie Marii* i *Apokalipsa*. Przygotowania do wystawy, której scenografię opracowywali Leszek Wajda i Anna Mściwujewska-Wajda, ukazują wykonane wówczas, niepublikowane dotąd fotografie Zbigniewa K o s a.

Mamy nadzieję, że teksty zamieszczone w tym „Roczniku” będą dla Państwa ciekawą lekturą. Niezmiennie zapraszamy także do publikowania na jego łamach.

Agnieszka Fluda-Krokos
Karolina Grodziska